

פרשת בחוקותי

כָּל אֲרָחוֹת ה' חֶסֶד וְאֱמֶת לְנֹצְרֵי בְרִיתוֹ וְעֵדוּתוֹ (תהלים כה י):

נוצרי בריתו ועדותיו, אכן **לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם** - רעתם גמורה. וכן היוצאים מכלל ישראל⁵³⁵. אך מכל מקום - בצד-מה - תהיה **רעתם טובה לְאֻחָרִים** וכמאמר רבותינו ז"ל (ילקוט כי תצא רמז תקק"ל) פֶּזֶז לרשעים - הנאה להם והנאה לעולם. אך **לְנוֹצְרֵי בְרִיתוֹ וְעֵדוּתוֹ**, כל אשר יקרה להם **מהרע הוא טוב להם**, ולזה קראו **חסד ואמת**:

והוא מה שפירשנו במאמר (בראשית מז כט) **וַעֲשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וְאֱמֶת**, שהחסד שאין בו צד חיוב - יקרא חסד סתם, והחסד שהוא קצת מְחֻיָּב - יקרא 'חסד ואמת'. ולזה, יעקב אבינו ע"ה אמר ליוסף שיעשה עמו חסד ואמת, כי הבן מְחֻיָּב לֵאבִיו חיוב גדול באשר גָּדְלוֹ וְזָנוּ וּפְרַנְסוֹ. אף כאן אמר 'חסד ואמת' לרמוז שהרע היורד מן השמים הוא 'חסדי' כאמור. ומכל מקום, לא לחנם יבואו על האדם יסורין, אך 'אמת' וכמאמרם ז"ל (ברכות ה) דלא חשיד קודשא בריך הוא דעיבד דינא בלא דינא. ומכל מקום נמשך מהם טוב לעוררו מִשְׁנֵת אֲוֵלָתוֹ כאמור:

דוד המלך ע"ה השריש לנו במאמרו- זה שורש נכבד, כי כל אשר יעשה ה' עם בְּרוּאָיו בהשגחתו - הוא טוב להם, הן רע והן טוב, ואין ביניהם הפרש רק שטובת הטוב גלויה וטובת הרע נעלמת. וכבר העירו בזה רבותינו ז"ל (ברכות ס) ואמרו: "כל מאי דעבדי מן שמיא לטב עבדי". והגם שהם ז"ל - יִרְאֶה מדבריהם שהמשך הטוב הוא כפי הטבע, כמו שהביאו מספור רבי עקיבא ע"ה שהיה אצלו תרנגול וכו' (שם), מכל מקום הלא לפעמים לא יצדק זה בכמה רְעוֹת שנראה שלא נמשך מהם טוב. אבל יהיה המאמר צודק כשיכלול תחתיו כל צדדי הטוב שנוכל לצדד. והיותר שנוכל לצדד הוא, שהרע תמיד הוא מייסר האדם אל הדרך הנכוחה.

והוא מאמר הכתוב שבו התחלנו **כָּל אֲרָחוֹת ה' חֶסֶד וְאֱמֶת לְנֹצְרֵי בְרִיתוֹ וְעֵדוּתוֹ**, יאמר שכל אורחות ה' עם בני אדם - הטובים הם אם רעים - **חסד ואמת לְנוֹצְרֵי בְרִיתוֹ וְעֵדוּתוֹ**, יאמר כי כלל זה אינו כולל כל בְּרוּאֵי עוֹלָם, רק לעם בני ישראל שהם

העוֹלָה מוֹת: כִּי לָקִים זֶה, יִצְטָרֵךְ הָאָדָם
אִשֶּׁר מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הוּא - כִּבּוּא אֵלָיו צָרָה
וְצוּקָה - יָדַע כִּי לְמוֹתוֹ בָּאוּ עָלָיו, [לְעוֹרָרוֹן]
לְפִשְׁפֹּשׁ בְּמַעֲשָׂיו וּלְתַקֵּן עֲצָמוֹ. וְהוּא מֵאִמֵּר
הַכְּתוּב (הוֹשֵׁעַ ו' א) **לָכֵן וְנִשְׁוֹבָה אֵל ה' כִּי**
הוּא מֵרָף וִירֵפָאנוּ, רוצה לומר שֶׁהַפְּרִיפָה
- לְרֵפָאֲתֵינוּ:

וְהוּא עֵינֵן מֵאִמֵּרם ז"ל בְּמִסְכַּת עֲבוּדָה זָרָה
פֶּרֶק א' (ד.) **אָמַר רַבִּי אֲבָא, מֵאִי דְכִתְיִב** (הוֹשֵׁעַ
ז יג) **"וְאֲנִי אֶפְדֶּם וְהִמָּה דְבָרוּ עָלַי כְּזָבִים",**
אֲנִי אִמְרֵתִי לְפָדוֹתֶנּוּ בְּמִמוֹנָם בְּעוֹלָם הַזֶּה
כְּדֵי שִׁיזְכוּ לְעוֹלָם הַבָּא, וְהִמָּה דְבָרוּ עָלַי
כְּזָבִים. וְהִינֵנו דְּאָמַר רַב פְּפִי אָמַר ר"א:
מֵאִי דְכִתְיִב (שם ז טו) **"וְאֲנִי יִסְרֵתִי חֻזְקָתִי**
זְרוּעוֹתַם וְאֵלַי יִחַשְׁבוּ רַע", אֲנִי אִמְרֵתִי
אִיִּסְרָם בִּיִּסְרוּיִן בְּעוֹלָם הַזֶּה כְּדֵי שִׁיתְחַזְקוּ
זְרוּעוֹתַם בְּעוֹלָם הַבָּא, וְאֵלַי יִחַשְׁבוּ רַע. עַד
כֵּן. וְצָרִיךְ לִידַע מָה הֵם הַכְּזָבִים שֶׁדִּבְּרוּ. גַּם,
מִהוּ הֵרַע שֶׁחֲשַׁבּוּ. גַּם יֵשׁ לְהַקְשׁוֹת אוֹמְרוֹ
"אֲנִי אִמְרֵתִי לְפָדוֹתֶנּוּ בְּמִמוֹנָם בְּעוֹלָם הַזֶּה
כְּדֵי שִׁיזְכוּ לְעוֹלָם הַבָּא", שֶׁהַפְּדִיּוֹן וְהַזְכוּת
לְעוֹלָם הַבָּא הֵם שְׁתֵּי תוֹעֲלוֹת, וְאִיךְ יִהְיֶה
תוֹעֶלֶת מִפְּנֵי תוֹעֶלֶת:

וּלְפִי פֶשׁוּטוֹ, יֵשׁ לְפַרֵּשׁ עַל דֶּרֶךְ מֵאִמֵּר
הַכְּתוּב (מִשְׁלֵי יג ח) **כּוֹפֵר נֶפֶשׁ-אִישׁ - עֲשָׂרוֹ,**
שֶׁאִם נִגְזַר מִיתָה עַל הָאָדָם, הַקֶּבֶ"ה מֵאִבֵּד
מִמוֹנוֹ וַיְהִיָּה הָדָם תַּחַת הַנֶּפֶשׁ, וְזֶה מִחֲסַד
אֱלֹהִים. וְכֵמוּ שֶׁקָּרָה לָנוּ בְּעוֹנוֹתֵינוּ הֶרְבֵּים
בְּשֵׁנֶת תְּקִיָּן [שֶׁשִּׁלְּלוּ הַגּוֹיִים אֶת מוֹמֵן יִשְׂרָאֵל]
כְּמוֹ שֶׁזָּכְרָנוּ בְּקוֹנְטָרַם אַחֲרוֹן (פֶּרֶשׁת וַתַּחֲנֵן
בְּדִרוֹשׁ שֶׁם, וּפֶרֶשׁת וַיִּלֶּךְ עַה"פ וְהָיָה לְאֶכּוֹל), כִּי הַנֶּפֶשׁ
אֵין לָהּ תְּמוּרָה, וְאִם תֵּאֱבֹד בַּחֲטָאָה - תַּחֲיָה

נִאֲבֹדֶת גַּם מִעוֹלָם הַנִּצְחִי. וְלִזֶּה, הוּא יִתְעַלֶּה
מֵאִבֵּד מִמוֹנוֹ כְּדֵי שִׁישָׂאָר חַי, וְיִזְכֶּה לְעוֹלָם
הַבָּא עַל יְדֵי שִׁיתְקֵן מַעֲשָׂיו. וְזֶהוּ בְּעֵצָם: **אֲנִי**
אִמְרֵתִי לְפָדוֹתֶנּוּ - מִיַּד חֲטָאֵן הַמַּחֲיִיב מִיתָתָם
- בְּמִמוֹנָם, כְּדֵי שִׁיזְכוּ לְעוֹלָם הַבָּא, וְהִמָּה
דְּבָרוּ עָלַי כְּזָבִים - שִׁירְכוּ הַמִּתְרַעְמִים עָלָיו
יִתְבָּרֵךְ כְּמוֹ שֶׁרָאִינוּ בְּעֵינֵינוּ, וְה' יִכְפֹּר בְּעַד.
וְהִינֵנו שְׂסִיִּים וְאֲנִי יִסְרֵתִי אֶתְכֶם וְגו', וְהוּא
עֲצָמוֹ מֵאִמֵּר רֵאשׁוֹן, אֲלֵא שׁוֹה מְדַבֵּר בִּיִּסְרוּי
מִמוֹן, וְזֶה בִּיִּסְרוּי הַגּוֹף, שֶׁכָּלָם לְמוֹתֵינוּ
כְּאִמּוֹר:

וְעוֹד יִתְכַּן שֶׁכַּעַל הַמֵּאִמֵּר הֵרָאשׁוֹן מְדַבֵּר
עַל מִצְוַת הַצְּדָקָה, וְהוּא כְּמֵאִמֵּר רְבוּתֵינוּ ז"ל
(כ"ב י.) **תֵּנִי: הִיָּה רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, יֵשׁ לָנוּ**
לְבַעַל הַדִּין לְהַשִּׁיבֵךְ וְלֹאֵמַר לָךְ: אִם אֱלֹהִיכֶם
אוֹדֵב עֲנִיִּים הוּא, מִפְּנֵי מָה אֵינוּ מִפְּרָנְסֵנּוּ?
אָמַר לָנוּ: כְּדֵי שֶׁנִּיצוֹל אָנוּ בְּהֵן מְדִינָה שֶׁל
גִּיהֶנֶם. וְזוֹ שְׂאֵלָה שְׂאֵל מוֹרְנוֹסְרוֹפּוֹס הִרְשַׁע
אֶת רַבִּי עֲקִיבָא: אִם אֱלֹהִיכֶם אוֹדֵב עֲנִיִּים
הוּא, מִפְּנֵי מָה אֵינוּ מִפְּרָנְסֵנּוּ? אָמַר לָנוּ: כְּדֵי
שֶׁנִּיצוֹל אָנוּ בְּהֵן מְדִינָה שֶׁל גִּיהֶנֶם. אָמַר לָנוּ:
[אֲדַרְבֵּה], זֶה שֶׁמַּחֲיִיבֵתָן לְגִיהֶנֶם! אֲמַשּׁוּל לָךְ
מִשָּׁל לְמָה הַדְּבַר דּוֹמָה, לְמַלָּךְ בֶּשֶׂר וְדָם
שִׁכְעָם עַל עֲבָדוֹ וְחִבְשׁוֹ בְּבֵית הָאִסּוּרִין,
וְצוּה עָלָיו שְׂלֵא לְהַאֲכִילוֹ וּשְׂלֵא לְהַשְׁקוֹתוֹ,
וְהַלָּךְ אָדָם אֶחָד וְהַאֲכִילוֹ וְהַשְׁקָהוּ, כְּשֶׁשִּׁמַּע
הַמֶּלֶךְ לֹא כּוֹעֵם עָלָיו? וְאַתֶּם קְרוּיִן עֲבָדִים,
שֶׁנֵּאֱמָר: (כָּה נָה) כִּי לֹא בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים!
אָמַר לָנוּ רַבִּי עֲקִיבָא: אֲמַשּׁוּל לָךְ מִשָּׁל לְמָה
הַדְּבַר דּוֹמָה, לְמַלָּךְ בֶּשֶׂר וְדָם שִׁכְעָם עַל
בְּנוֹ וְחִבְשׁוֹ בְּבֵית הָאִסּוּרִין, וְצוּה עָלָיו שְׂלֵא
לְהַאֲכִילוֹ וּשְׂלֵא לְהַשְׁקוֹתוֹ, וְהַלָּךְ אָדָם אֶחָד

והאכילו והשקהו, כששמע המלך - לא דורון משגור לו? ואנן קרוין בנים, דכתיב: (דברים יד א) **בנים אתם לה' אלהיכם. אמר לו: אתם קרוים בנים וקרוין עבדים, בזמן שאתם עושין רצונו של מקום אתם קרוין בנים, ובזמן שאין אתם עושין רצונו של מקום אתם קרוין עבדים, ועכשיו אין אתם עושים רצונו של מקום! אמר לו: הרי הוא אומר (ישעיהו נח ז) הלא פרום לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית, אימתי עניים מרודים תביא בית? האידנא, וקאמר: הלא פרום לרעב לחמך. עכ"ל.**

ויש לדקדק טובא אומרו "שניצול מדינה של גיהנם" שהיא שלילת הרע, והיה לו לומר "ליטול שכר בגן עדן", אבל הצלת גיהנם אין לה מקום בקיום מצות עשה, וכמאמר ר' חנניה בן עקשיא "רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות" (מכות כד). ואף שהמבטל מצות עשה - גם הוא לגיהנם, והו' אחר שבאה המצוה, והמין ששאל על עקר המצוה למה, לא תאות התשובה "לינצל בה מדינה של גיהנם". ונראה שסגלת מצות הצדקה היא לשני תועלויות כנגד שני דברים שיש בה, צער הנותן ושמחת המקבל: צער הנותן - מציל אותו מדינה של גיהנם, כי הדם הוא בנפש יכפר על כל פשעיו. ואם הטא באיזה עון, על ידי צערו בנתינת ממונו יכפר עונו. ועל ידי שמחת והנאת המקבל - זוכה הוא לגן עדן:

וזה אצלי ענין מאמר רבותינו ז"ל (ב"ק מז:) **על פסוק 'ויהיו מוכשלים לפניך בעת אפך עשה בהם' (ירמיה יח כג), אמר ירמיה:**

הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים כדי שלא יקבלו עליהם שכר. עכ"ל. ותמיד היה קשה אצלי, איך תצא זאת מלפניו שיתן האדם מנכסיו על מצותו יתברך ולא יטול שכר, ואפילו חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב פאלו עשאה (ברכות ו), וכל שכן זה שעשה. וכבר בדרוש לצדקה כתבנו בזה יעין שם. ועכשיו אנן ה' לידי ומצאתי שכבר נתעוררו בזה קמאי דקמאי, הרמיה ז"ל - כתב משמו בספר נמוקי יוסף בסוף פרק א' דבבא קמא (כתב) - דהיינו שיבואו לידם בני אדם עשירים, ויודעים הנותנים בהם, ויתנו להם מה שהיו רוצים ליתן לעניים. עכ"ד ז"ל. ולשון הכשילם דוחק לפירושו ז"ל, שלשון כשלון מורה על המעות. גם אומרו "כדי שלא יקבלו עליהם שכר" הוא דוחק לפירושו ז"ל, דמהיכא תיתי שיקבלו. ויש לישב בדוחק:

וכפי דרכנו נוכל לומר דהיינו שדקדק שלא יקבלו עליהם שכר, דאף על גב שינצלו בהם מדינא של גיהנם להיות שחפרו ממונם, מכל מקום לא יקבלו עליהם שכר, דשמחת המקבל שיהיה הגון ליתא, באופן ששני דברים עושה הנותן צדקה כאמור. והוא שרמז באומרו במאמר שהבאנו ואנכי אפדם (הושע י ב) **אני אמרתי לפדותם בממונם, פירוש לפדותם מגיהנם, ובכלל זה אומרו "וצדקה תציל ממות" (משלי י ב), וגם בו יזכו לעולם הבא, מצער הנותן ושמחת המקבל זה לעומת זה. והמה דברו עלי כזבים - שהיא שאלת המין - "אם הקב"ה אוהב את העניים, מפני מה אינו מפרנסן", שלא**

השכילו תשובת רבי עקיבא [שהיא: "כדין] להצילנו בהם מדינה של גיהנם", אך דברו עלי כזבים לאמר כי ה' אינו הפץ בעניים, ועוניים יוכיח:

ואך צריך לבאר מה שלא השיב רבי עקיבא כי אם מהצלת גיהנם ולא משכר עולם הבא. ונראה שהצלת גיהנם היא תשובה פשוטה יותר. וגם, [שהיא אפילו לפי דעתו המזוהמת] של המין שאין הפץ לאל בעניים, מכל מקום לפי צערנו בנתינת הצדקה ננצל מדינה של גיהנם, והשיבו המין, שמצד אחר נתחייב בדינה של גיהנם, משל לעבד וכו', ואז גלה לו רבי עקיבא גם סוף התשובה משל לבן וכו', שהעושה חסד עם בן המלך פשיטא שהנה שכרו אתו ופעולתו לפניו.

ושתי תועליות אלו גלה אותם דוד המלך ע"ה באומרו (תהלים מא ב) **אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה'** - דהיינו להצילו מדינה של גיהנם. **ה' ישמרהו ויחייהו** - לעולם הבא:

ועוד יש לפרש דרך אחרת, שבו ניישב הדקדוק האחרון: אומרו "אני אמרתי לפדותן כדי שיוכו" וכו', שהוא תועלת על תועלת, והוא לשון קשה. ונאמר, שמצות הצדקה מצינו בה סגולה [יותר] מכל המצות, ששאר כל המצות אי אפשר בהם הרבוי כי אם החסרון, שכל המצות יש להם גבול, המְשַׁל: מצות המילה, מצות סכה, מצות לולב, תפלין

וכו', כִּלְמָם לא שייך בהם רבוי, כי מצות המלך היא לאמר 'ככה יעשה', ואף בתלמוד תורה לא שייך להוסיף על מצותו יתברך "והגית בו יומם ולילה". ואכן, בצדקה יש בה כדי לצאת ידי חובה לפרנס לעניים אשר במקומו. ואם יחפש ויפשפש אחר עניים שבמקום אחר עד אין שיעור - יטול שכר יותר. וגם בעניי מקומו, אם יתן להם די מחסורם - יצא ידי חובתו, ואם הוסיף יותר - הרי הוסיף על המצוה, ויטול שכר יותר:

ונודע מה שאמרו ז"ל (קדושין לט) כי "שכר מצוה בהאי עלמא ליבא", וכל מה שיאכל האדם בעולם הזה משכר מצותיו - מגרעות נתן בעולם האחרון, וכמו שספרו במסכת תענית (דף כה). **על ר' חנינא בן דוסא, כשדחקתו אשתו לשאול משכרו בעולם הבא ונתנו לו דמות כרע**⁵³⁶ **אחד, ראה בחלום שכל הצדיקים עתידים שיאכלו אפתורא דתלת כרעי, והוא אוכל על פתורא דתרי כרעי וכו', עין שם דבעא רחמי והחזירוהו. עד כאן:**

והנה יש דקדוק, נהי דבזמן הראשונים כך היה מנהגם בשולחנות שלהם, וכאומרם באגדה (ברכות לב) שאמר משה רבינו ע"ה ומה כסא של שלשה רגלים לא יכל לעמוד, של שני רגלים יכול לעמוד? וכן נתן במסכת כלים (פכ"ב מ"ב) שהשליחן יש לו ג' רגלים, ואם נפלה אחת - מהור, וכן שתים, ואם נפלו [שלושתן] - טמאה. עין שם. מכל מקום

- רבי חנינא בן דוסא איך יאכל על שולחן שיש לו שתי רגלים דלא חזי למידי, כדתנן התם, שאינו טמא עד שינמלו שלש, דאז חזי כמבלה יעין שם.

וצריך לומר שהראו לו שהיה אוכל על שולחן מסמך על של חברו במקום רגל שלישי, ומכל מקום היה לו גנאי שיאכל על שולחן חסר. ונראה שיש רמז בזה, כי השולחן והמזון שעליו - הם נעשים ממעשה המצות, ותנן (ע"י קדושין מ.) המצוה יש לה קרן ויש לה פירות, ומקרן המצוה נעשה המזון, ומחפירות נעשה השולחן. ורבי חנינא בן דוסא ע"ה לא בקש כי אם מהפירות, על דרך דתנן (שבת קכז) שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה, ועל זה נתנו לו כרע השולחן, לומר כי גם בזה יחסר לו, שאף שהקרן שמור - ינכה לו מהפירות, וזה רמזו לו כשנתנו לו הכרע והראוהו בחלומו כי לעתיד יחסר לו הכרע, אך מכל מקום לא יעשה לו כדתנן במסכת כלים (שם) שהשולחן שחסר לו כרע, לא יצלה כלל לאכול עליו והוא טהור. אך הוא - כיון שמדוחק שאל - יש לו על מי לסמוך, ויסמכו לו שולחנו על מידי שיצלה לאכילה, אך מכל מקום הוא מוגנה:

ודרך דרש יש לבין השלשה רגלים, אף שאין צריך, כנגד מעשה המצות שהם שני סוגים: מצות עשה ולא תעשה, ותלמוד תורה כנגד פלג, ששלמות האדם תלויה בג' אלה. ועוד יש לפרש כנגד המצות שתלויים

במחשבה ודבור ומעשה, (כדפירש) תוספות יום טוב לקמן בפסוק והשיג לכם דיש את בציר (כוה), והוא נכון יותר. ולזה היו שלשה כרעים כנגד הפירות שיוצאים מהם, כי קרנם למעלה על השולחן לאכול לשבעה.

ועוד יש לפרש כנגד כמה שלישים שזכרו לקמן בדברינו חלק ב' דרוש א' לשבת כלה במאמר אוריין תליתאי, יעין שם שלא לכפול. ועל פלגם צריך לומר שהכרעים הם פירות, וידמו לכרעים כי טובות העולם הזה הם חזק לצדיקים שיוסיפו במצות, ולצדיקים המסתפקים בהכרחי - מוסיפין להם פירות על הקרן וישלמו הכל בעולם הבא. ולזה לרבי חנינא בן דוסא שרצה קצת מהם בעולם הזה, חסרו לו גם כן השליש שהוא חלק מועט, כי לא היה לו לשאול בפיו, ולזה לא נשאר בשולחנו כי אם שני כרעים:

אך באמת צריך לתת לב: איך שכר עולם הבא, שאין לו שיעור וקצבה, איך יגדל בת לו בעולם הזה קצת ממוג בעולם הזה המדומה. והלא 'ולו שקול וישקל'⁵³⁷ כל טוב העולם הזה - לא יגיע לחלק מאלף מנועים עולם הבא, ואיך במאה מתקאלים שיתנו לר' חנינא ובמעט עליו שנטל רבה בר אבוח פמספך במציעא (קיד), יהיה נגרע לו משכרו. ונראה שאין זה לפי המעשה אלא לפי המחשבה, שזה שרצה ליהנות משכרו בעולם הבא - מוזה שחם ושלום נבזה הוא בעיניו שכר העולם הבא עד שרוצה להחליף

מנורה של זהב במקידה של חרם בזויה, שברגע תפול ותשבר. ולזה ודאי ראוי הוא לכל הגרעון הזה לפי מחשבתו ולא לפי מה שנעשה לו, כי יצטרך האדם להיות בלבו 'אמונה אמין' מה שאמרו רבותינו ז"ל (אבות ד יו) יפה שעק אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל עונג העולם הזה ומכל טובו, ולא יחליף רגע מהעולם הבא בכל חיי העולם הזה:

והוא ענין רבה בר אבוח, וזה לשונם בגמרא הנזכרת (דף קיד) **דְּבָרִיָּה וְעִיָּלִיָּה לֹגֵן עֵדֶן, אָמַר לֵיהּ: פְּשׁוּט גַלְיִמָךְ, שְׁקֹל מַהְנִי טַרְפִּי. כִּי הוּא נָפִיק, שְׁמַע דְּקֹאֲמְרִי מִי הוּא זֶה שְׁאֵכַל עוֹלָמוֹ כְּרַבְּה בַּר אַבּוּה, נִפְיִן שְׂדִינְהוּ, אִפִּילוּ הָכִי אֲתִיִּיָּה לְגַלְיָמִיָּה וְכוּ', זְבִנְיָה בֶּארְבַּע מֵאוֹת וּפְלַגְנִינְהוּ לַחֲתָנוּתִיָּה. ע"ל. ע"ס היות שאין לרחק זה לפי הדורות הראשונים שהיו מושגחים מעט, מכל מקום יותר נכון שרמזו בזה כי רבה בר אבוח ע"ה - מרוב עניותו נתרצה לקבל קצת משכרו בעולם הזה. וזהו דְּבָרִיָּה וְעִיָּלִיָּה לֹגֵן עֵדֶן, פירושו: שאמר לו שאם יש את נפשך, הנה משכר עולם הבא - ינתן לך. וזהו "דְּבָרִיָּה וְעִיָּלִיָּה לֹגֵן עֵדֶן", פירושו: הִטָּה מחשבתו ליטול משכר גן עדן, ואמר לו: הכן עצמך כי כעת מחר ינתן לך רווח גדול. וזהו פְּשׁוּט גַלְיִמָךְ והוא רומז לגוף האדם, כי הגוף מלבוש לנשמה.**

ואמר לו שְׁקֹל מַהְנִי טַרְפִּי. וענין הני טרפי, יראה ודאי צדיק גדול וחכם כרבה בר אבוח לא ירצה ליהנות מעולם האחרון בעולם הזה, אך רצה אליהו ע"ה לפתותו ולנסותו. ואמר לו שְׁקֹל מַהְנִי טַרְפִּי, יאמר

כי לא תחסר משכרך הַעֲקָרִי, אך מן המועט ממנו שהוא כחוצה לו, וכעלין אל הפרי, [ולזה] תקח מהעלין, ופתהו ויפת ולקח, אך מרוב השגחתם עליו מן השמים - לא רצו להנאותו כלל, והוציאו קול, אולי נתלווה אליו חסיד וקדוש ודבר אליו כי לא נכון לעשות כן, ומוטב שיסבול צער עולם הזה ולא יחסר לו כלום מעולם הנצחי, וגם הוא נפץ העלין ולא שב כלל למחשבה זו. אך פִּינָן שְׂאִלְהוּ ע"ה אמר כן וגור, לכן הקים ה' שבאח אליו קצת טובה, ועם כל זה לא נהנה ממנו אך פלגינהו לחתנוותיה - הם לומדי תורה, שפִּלְס לומדים תורה שלומד הוא, וכנושאים בתו או אחות אשתו:

ועוד יש לפרש כי כל המצות - צריכים הם למזון הנפש ופרנסתה בעולם הבא, והנותנם ומצוה בם - ידע צורכם והכרחיותם. ולזה, אפילו טָפָה מהם שיאכל האדם - מגרעות נתן בעולם הבא. ולפי זה יוצא לנו כי אף אם בכל המצות הדין כן, אכן במצות הצדקה שיש יכולת ביד האדם להוסיף בה על מצות האל, אם כן יוכל לאכול משכרה בעולם הזה, ולא יגרע לו כלום משכרו בעולם הבא, כי יאכל מהנוסף:

וכפי זה יבוא בעצם אומרם אני אמרתי לפדותן בממונם בעולם הזה כדי שיוזכו וכו', שעל ידי מצות הצדקה יפדה האדם בעולם הזה ויזכה לעולם הבא, שאלו לא היתה מצות הצדקה רק שאר מצות, אם גזרה תעמוד לימינו לשטנו ותעמוד לו המצוה לפדותו - הנה יהיה נגרע מעולם הבא, אך ה' יתעלה נתן לנו מצות הצדקה שתפדה

מזה כי כל הטובות והרעות לישראל נוצרי
הברית - הם בהשגחה.

והוא ענין הכתוב בפרשתינו:

אם בַּחֲקָתִי תֵּלְכוּ וְאֵת מִצְוֹתֵי
תִּשְׁמְרוּ וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם. וְנִתְּתִי גִשְׁמִיכֶם
בְּעֵתָם וְנִתְּנָה הָאָרֶץ יְבוּלָה וְעֵץ הַשָּׁדֶה
יִתֵּן פִּרְיוֹ (כוג-ד) ויש להבין: א' אומרו בחקים
- הליכה, ובמצות - שמירה ועשיה. גם אתם
יתרה. גם אומרו בעתם יתרה. גם אומרו
"ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה השדה יתן
פריו" הם מאמרים שאינם צריכים, שכלם
מחייבים [המציאות] מהגשמים. גם לפירוש
רבותינו ז"ל [את תיבת] יבולה - "שאתה
מוביל לה", תינה בקללות, בברכות מאי
איכא למימר?

הביאור: אומרו אם בחוקותי תלכו, לפי
פשוטו יראה שחקים הם מצות שמעיות,
שלא יעלה על הדעת לעשותם אם לא מפי
השמועה. ומצות הם השכליות. ולזה בחקים
אמר הליכה, יען שמקודם לא ידעום כל עקר
ולא הלכו בהם - יצדק לומר אם בַּחֲקָתִי
תֵּלְכוּ. אכן במצות שכבר היו מהלכים בהם,
יהיה הצווי בהם שישמרו ויעשו אותם:

ועוד יש לפרש שבמצות שהם שכליות
- אמר שלא יקיימום עכשיו מצד השכל
כלשעבר, רק תשמרו ועשיתם אותם,
שהמשנה נקראת שמירה כמאמר רבותינו
ז"ל (ילקוט אחרי מות רמז תקפד) 'שְׁמוֹר' - זו
מִשְׁנָה, וזהו תשמרו ועשיתם אותם. אך
בחקים אמר תלכו שהיא העשיה, וממילא
על כל פנים תשמרו אותם שהוא הַלְמוּד,

אותו בעולם הזה ולא יצטרך לשאר מצוות,
ממילא יוכה לעולם הבא בשכר מצותיו
שנשארו שמורים על ידי מצות הצדקה. וזהו
אני אמרתי לפדותן כדי שיוכזו וכו'. והוא
מאמר הכתוב (דברים טו ו) **נָתַן תִּתֵּן לוֹ וְלֹא
יֵדַע לִבְכַּךְ בַּתֶּךָ לֹא**, רוצה לומר נתן נתן
פעמים רבות, כי על ידי התוספת הזה יברכך
ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֶׂיךָ בְּעוֹלָם הַבָּא וּבְכָל
מִשְׁלַח יָדֶיךָ בְּעוֹלָם הַזֶּה:

ואומר אחר כך בעל המאמר: והיינו
דאמר ואנכי יסרתי חזקתי זרועותם, אני
אמרתי איסרם ביסורין בעולם הזה וכו',
מעיר על מה שכתבנו בַּתְּחִלַּת הדרוש, כי
כל היסורין שמתייסרים הצדיקים בעולם
הזה - הם לטובתם להיישירם בדרך הנכוחה,
וכמאמר רבותינו ז"ל (ילקוט ש תהלים רמז
תתמב) **כָּל יָמָיו שֶׁל דָּוִד לֹא רָאָה חֵלֶם טוֹב**,
שמתוך כך תמיד מפחד ומפשפש במעשיו.
ולזה אמר אני אמרתי איסרם ביסורין כדי
לחזק זרועותם בעולם הבא, כמו שנתבאר
שיתחזקו ביראת שמים, ונמצא שאני רוצה
להיטיב להם בזה, והם אֵלֵי יחשבו רע,
שאומרים כי להרע לנו באו עלינו היסורין
האלו, והם לא ידעו כי הם טוב ולא רע כמו
שכתבתי:

ועוד יש לפרש, שחושבים שהם מקרה
או ממוזל רע, כענין אומרו (שמות לב יב) "ברעה
הוציאם להרוג אותם בהרים", אמרו ז"ל (רש"י
שם): כוכב אחד יש ששמו 'רעה'. ולזה אמר
שהם אֵלֵי יחשבו רע, שיאמרו שמוזל רע גרם
לנו, ומתוך כך אינם מפשפשים במעשיהם
לשוב בתשובה לפניו יתברך. ויוצא לנו

הנזרעת בארץ היא תבואה מְעֻלָּה, לזה אמר
שתתן ארצכם יבולֶּה כעין מה שאתה מוביל
לה [לזרוע בה]:

ועוד יש לפרש יבולֶּה. כל מה שאתה
מוביל לך, דהיינו שכל התבואה הנזרעת בה
תעשה פירות ולא יפסד ממנה דבר, שעל
הרוב לא יעשו פרי כל הגרעינים, כי מקצתם
לא יצליחו:

ואמר ועין השדה יתן פרי. ירמוז טובה
יתרה, כי האילן ששומרים אותו ועודרים
אותו - יתן פרי טוב ויפה, לא כן אילן שהוא
נעזב ואין נותנים לו לב - לא יעשה פרי, ואם
יעשה - הוא פרי רע וכחוש. לזה אמר שבזמן
שהם עושים רצונו של מקום, אף עין השדה
שהוא נעזב בשדה וכאלו הוא בשדה - יתן
פרי, פרי שיוכל לעשות - יתנהג עס⁵³⁸ היותו
נעזב:

ואמר והשיג לכם דיש את בציר
ובציר ישיג את זרע ואכלתם לחמכם
לשבע וישבתם לבטח בארצכם (כו)
(ה). ולכאורה הוא מאמר יתר. ועם שלפי
פשוטו יגדיל שפע הטובה בעיני השומעים
באמרים רבים, עוד נראה שבא להודיענו
שתהא ברכת ה' במחובר ובתלוש, שאחר
שתתן ארצכם יבולֶּה שהיא ברכת המחובר
כאמור, עוד - אחר שיקצר - יתברך, והשיג
לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע.
ועוד ברכה אחרת: ואכלתם לחמכם לשובע

דאם לא ילמדו - מהיכן ידעו לעשותם.
ואמר ועשיתם אותם לרמוז שלא יעשה
המצות לצורך עצמו, רק לצורך עצמם. והוא
ועשיתם אותם, שתהיה העשייה להם ולא
לכם, שהעושה מצוה לצורך עצמו - אינו
נקרא עושה למצוה, רק לעצמו:

ואמר ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה
הארץ יבולֶּה ועין השדה יתן פרי (כו)
(ד). [בעתם:] יאמר, בעת שאני גוזר, ולא יהיו
הגשמים מסורים אל הטבע, כי אז אין להם
עת קבוע רק בעת עלית האדים מן הארץ,
או לפי מהלך הכוכבים, יש כוכב יורה אל
היובש, ויש - יורה אל רוב הלחות, ויש
ממזג, כמו שנתאמת זה ונתפרסם אצל
התוכנים. ובהיות הגשמים מסורים אל
הטבע והכוכבים, לפעמים ירפין ללא צורך
ולפעמים ימעטו בעת הצורך. ואם כי יעשו
שליחותם להוציא לחם מן הארץ וכל פרי
האדמה, מכל מקום יש להם קצת מן הרע,
ולפעמים תלקה התבואה מרוב הגשמים, אך
בהיות הגשמים בהשגחה - יהיה הכל מתקן
יפה. ולזה אמר ונתתי גשמיכם בעתם, שנגזר
עליהם לומר: "בעת פלוני ירדו". או יתפרש
[בעתם:] בעת צצריכים לירד, והוא משדד
מערכת הכוכבים ולא יתנהגו על פיהם:

ואמר ונתנה הארץ יבולֶּה. שלא יפסד
הזרע בארץ, רק יצליח לעשות פרי. ולפירוש
רז"ל (ספרי בחוקותי ב ד) "מה שאתה מוביל
לך", יהיה פירושו בפרכות: יען כי התבואה

כפירש"י ז"ל. הרי שלש ברכות: במחובר, ובתלוש, ובמעעים:

ונראה שהם מקוונים כנגד שלשה דברים שבהם גמר המצות, והם: המחשבה, והדבור, והמעשה, ובהם נכללת כל התורה. המחשבה - להאמין אמונות נכוחות באלהותו יתברך ובכל עקרי הדת. הדבור - לדבר בתלמוד תורה, וזהו בו יומם ולילח'. במעשה - ידוע. ועוד אומרים חכמי האמת שבכל מצוה צריך מחשבה דבור ומעשה. המחשבה - [היינו שיחשוב] לצאת ידי חובה, והדבור - לדבר בפה מלא לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתו, הנני רוצה לקיים מצוה פלונית] וכו', מעשה - ידוע. כנגד ג' אלו באו ג' הברכות: ברכת המקביר - כנגד המחשבה שהיא בפנימיות הלב, כן הארץ מתחת תשלח קציריה עד ים וכו'. ברכת התלוש - כנגד הדבור, כמו התלוש שעדיין לא לכלל הנאה שעדיין לא נהנו ממנו. ברכת המעעים - כנגד המעשה שהוא הנמר. וגם, כי הוא בנוף האדם, כן המעעים שהם מגוף האדם:

ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד והשבתי חיה רעה מן הארץ וחרב לא תעבר בארצכם (כו ו). נראה שהברכה הזו נמשכת מהראשונה, שאחר שיש רוב טובה - אין מחלוקת, שרוב המחלוקת מתילדת מהקנאה, והקנאה

מתהוה מהיות בני אדם עולים ויורדים, אחד עני ואחד עשיר ואחד בינוני. אבל בהיות בני אדם כלם שווים ברוב טובה, אז ונתתי שלום בארץ⁵³⁹.

ועוד יש לפרש לאידך גיסא, שעל ידי רוב טובה מתנאים בני אדם, וכאומרו (דברים ח יב) פן תאכל ושבעת וגו' ורם לבבך וגו', ועל ידי הגאווה מתילדת המחלוקת, שכל אחד ירצה להתנשא על חברו. אמר, שעם היות שישפיע ה' רוב טובה - ונתתי שלום בארץ, שימעי ה' בלבבותם אהבה ואחוה שלום ורעות:

ועוד יש לפרש ונתתי שלום בארץ - שלום מחולאים רעים, שאף שרוב המאכל מוליד חלאים רעים לרוב הליחות הנגרות באדם (רמב"ם הל' דעות פ"ד), אמר ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד, כי על ידי החולי רחמנא ליצלק, ינודדו שנה מעיניהם החולים ומשמיניהן, ורוב צער החולים הוא בלילות כידוע רחמנא ליצלק, [לזה] אמר ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד. וקרא להעדר החולאים בשם שלום, שהבריאות לגוף האדם נקרא לו שלם כמאמר ויבא יעקב שלם (בראשית לג יח), ואמרו ז"ל (שבת לג:) שלם בגופו, וכן כתיב (שמות ד יח) לך לשלום, [וכן] ואתה שלום וביתך שלום וגו' (ש"ב כה ו), שכלם שלמים בגופם. וענין כלם נראה כמו שכתב הפילוסוף, שהחולשה בנוף האדם מתהוה בהתגבר יסוד אחד על חברו, אכן

⁵³⁹ יפות זו לזו, שאין עין כריה צרה בחברתה.

⁵³⁹ וכיוצא בזה פירש רש"י בראשית (מא ב): יפות מראה - סימן הוא לימי שובע, שהבריות נראות

- הם הרשעים, ולזה אמר כאן **והשפתי חיה רעה**, שכל שיש בו **חיות** והוא רע לעולם - **והשפתי**, וכמו שנאמר (שם קד לה) יתמו חמאים מן הארץ וגו' ברכי נפשי את ה'.

וידפתם את אויביכם ונפלו לפניכם לחרב. וידפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ידפּו ונפלו אויביכם לפניכם לחרב (כו-ח). קצת קשה הכפל. גם מעיקרא סתם ואחר כך פירש. גם אומרו חמשה מאה, ומאה רבבה, שאין החשבון מכוון. ונראה דהכתוב מילי מילי קתני, שפּתם-ישראל שאינם כל כך צדיקים - ורדפתם את אויביכם ונפלו לפניכם לחרב. והצדיקים המובחרים והמסלֵתים שבכם - זהו וידפו מכם חמשה מאה, מהמובחרים שבכם, וכן פירש"י (דברים א כג) "ואקח מכם שנים עשר איש" - מן המסלֵתים שבכם, אף כאן: **מכם** - וידפו חמשה מאה. והמובחרים שבמובחרים - זהו **מכם** שניה, להוסיף בחירה על בחירה, ומאה מכם רבבה ירדפו.

ועוד יש לפרש שהוא כפי הטבע, שבתחלת המלחמה מתגברים האויבים, וכשהתחילו לנוס - מיד נכנס בלבם מורך הלבב. ולזה אמר שתחלה וידפו מכם חמשה מאה, ואחר כך מאה מכם רבבה ירדפו, ולזה עשה הרדיפה לבסוף ורדיפה בתחלה, לומר שהרדיפה הראשונה - חמשה מאה, והרדיפה השניה - מאה רבבה:

ונפלו אויביכם לפניכם לחרב. פירש"י שיהיו נופלים לפניכם שלא כדרך העולם וכו'. הרב אדוני אבי זלח"ה היה מפרש

בְּשִׁבְלָם הולכים ישר - אז הגוף בריא, כמו שכתוב בספר התפוח לאריסטו עין עליו. נמצא שהחולי הוא מחלוקת בגוף האדם רחמנא ליצלן, ולזה אמר **ונתתי שלום**. ועוד, שהשלום הזה הוא באויר, יען כשהרוחות מנגדות זו לזו - מתעפש האויר ויחלו בני אדם רחמנא ליצלן. ולזה אמר **ונתתי שלום בארץ** עצמה, ושכבתם ואין מחריד כדרך הראשון:

ועוד יש לפרש **ונתתי שלום בארץ** - היא ארץ עליונה, שאחר שתצא מהעולם הזה ונתתי שלום במנוחתכם בעולם הבא, ושכבתם ואין מחריד שלא תצטרכו לבוא בגלגול, רק יקום בכם מה שנאמר בדניאל (יב ג) "ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין", שאמרו ז"ל שהבטיחו מצער הגלגול. וגם מיתתכם לא תהיה על ידי מלאך המות ולילית נוקבא דיליה, רק **והשפתי חיה רעה מקרבך** היא פלונית, וחרב ס"מ לא תעבור בארצכם, רק תהיה על ידי מלאך רחמים. ואם נאמר שפנן לימות המשיח שכתוב בהם (ישעיה כה ח) בלע המות לנצח, אתי שפיר יותר וחרב לא תעבור בארצכם, כי אעביר אותו מן הארץ, ובלע המות לנצח:

ועוד יש לפרש **והשפתי חיה רעה מן הארץ**, שאחר שהבטיח שלום מן בני אדם, הבטיח מן החיה. ואפשר שהיתה מצויה אצלם. ולחיות שלנו הוא מלתא דלא שכיחא, תהיה ההבטחה הזו אצלינו תפלה קצת. ודרך דרש, מבטיח על הרשעים שנמשלו לחיות-יער כמו שדרשו רבותינו ז"ל (ב"מ פג) על פסוק בו תרמוש כל חיתו יער (תהלים קד כ)

שִׁכְנוֹן רִשִׁי ז'ל לְמָה שֶׁאָמְרוּ ז'ל (מדרש תהלים קמ"ד, ורש"י מביאו) בְּגִלְתִּי, שֶׁנִּפְלַל לִפְנֵי דוֹד ע"ה [כמ"ש בספר שמואל (ש"א יז מ"ט) וְתַמְבֵּעַ הָאֵבֶן בַּמִּצְחָה וַיִּפֹּל עַל פָּנָיו אֶרְצָה] כְּדֵי שֶׁלֹּא יִטְרַח דוֹד הַמֶּלֶךְ ע"ה לִילֵךְ אֶצֶל רֹאשׁוֹ כְּדֵי לַחֲתֹכָהּ⁵⁴⁰. וְלֹזֶה פִּירִשִׁי ז'ל שִׁיחִיו נּוֹפְלִים לַפְּנִימִים, שֶׁלֹּא בְּדֶרֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהַמֶּכָּה אוֹיֵב שֶׁכִּנְגְּדוּ - נּוֹפֵל רֹאשׁוֹ לַמֶּרְחֹק, וְהֵם יִפְּלוּ רֹאשֵׁיהֶם לַפְּנִימִים. וְזֶהוּ לַחֲרֵב, בְּשִׁבִּיל לַחֲתוֹךְ רֹאשׁם בַּחֲרֵב:

וּפְנִיתִי אֲלֵיכֶם וְהִפְרִיתִי אֶתְכֶם וְהִדְרִיתִי אֶתְכֶם וְהִקִּמֹתִי אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם (כו"ט). נִרְאֶה הַכֹּפֶל לִרְמוֹז מֵאִמְרָם ז'ל (נִיטִין נו.) שֶׁהִיָּה כֹפֶר בֶּאֱרִץ יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרָא 'כֹּפֶר דְּכָרִיא', שֶׁהִיוּ יוֹלְדִים זִכְרִים בַּתְּחִלָּה וְאַחֵר כֵּךְ נִקְבָּה וּפּוֹסְקוֹת. וְנִרְאֶה שֶׁזֶּהוּ פִּירוּשׁ "פְּרִיָּה וּרְבִיָּה", פְּרִיָּה - הֵינּוּ זִכְרִים, וּרְבִיָּה - הֵינּוּ נִקְבוֹת, כִּמְאֹמֶר רַבּוּתֵינוּ ז'ל (כ"ב טו.) שִׁפְרִיָּה וּרְבִיָּה' הֵינּוּ זָכָר וְנִקְבָּה, וְהִזְכֵּר נִקְרָא 'פְּרִיָּה' שֶׁהוּא עֶקֶר הַיִּשּׁוּב, וְרְבִיָּה'

הֵינּוּ הַנִּקְבוֹת, כִּמְאֹמֶר רַבּוּתֵינוּ ז'ל (כבא בתרא טו.) בְּלִדְתָּ נִקְבָּה לַחֲכָם אֶחָד, אוֹמְרִים לֹ: "רְבִיָּה נּוֹלְדָה לֶךְ"⁵⁴¹.

וְלֹזֶה אָמַר וּפְנִיתִי אֲלֵיכֶם וְהִפְרִיתִי אֶתְכֶם וְהִדְרִיתִי אֶתְכֶם, וְהִפְרִיתִי אֶתְכֶם - בְּזִכְרִים, וְאַחֵר כֵּךְ וְהִדְרִיתִי אֶתְכֶם - בְּנִקְבוֹת:

וְאֶכְלֶתֶם יִשְׁן נֹשֶׁן וְיִשְׁן מִפְּנֵי חֵדֶשׁ תּוֹצִיאֻהוּ (כו"ז). כִּבֵּר אָמַר לַמַּעֲלָה "וְהַשִּׁיג לָכֶם דִּישׁ אֶת בָּצִיר וּבָצִיר יִשִּׁיג אֶת זֶרַע וְאֶכְלֶתֶם לַחֲמֹכָם לְשׁוֹבֵעַ", וְעַכְשִׁיו בֹּא לַחֲדָשׁ שֶׁאֵף שֶׁאִמְרָתִי "וְהִפְרִיתִי אֶתְכֶם" וְגו', וְיִדְוֶעַ שְׂרׁוּב הַטִּיפּוֹל (בִּילְדִים) מִזְכִּיר הָאוֹצְרוֹת, וּמִשָּׁל הַדִּיוּט הוּא "הַטֵּף הֵם רִקְבוֹן הַתְּבוּאָה", לֹזֶה אָמַר: עִם [זֹאת] שֶׁ"וְהִפְרִיתִי אֶתְכֶם" וְגו', עִם כֹּל זֶה וְאֶכְלֶתֶם יִשְׁן נֹשֶׁן:

וְעוֹד יֵשׁ לַפִּרְשׁ שֶׁזֶה יַעוֹד אַחֵר, שֶׁלֹּא תִרְקַב הַתְּבוּאָה אֶךְ תִּשְׁאָר עַד שְׁלֹשׁ שָׁנִים, וְלֹזֶה סִיִּים וְיִשְׁן מִפְּנֵי חֵדֶשׁ תּוֹצִיאֻהוּ, שֶׁלַּפְעָמִים יִצְטָרֵךְ לַחֲצִיאַת הַיִּשְׁן לְמוֹכְרוֹ מִפְּנֵי הַרְקָבוֹ,

נִקְבָּה. וְאִמְנָם אֲנִי מִצְאֵתִי בִישְׁעֵי סוֹף קִפְיָטל ט"ז כִּי אִשִּׁית עַל דִּמְיוֹן נּוֹסְפוֹת פִּירִשִׁי דָם שֶׁמֹּו וְדָם חֲלָלִים אוֹסִיף עֲלֵיו לַמְּלֹאוֹתוֹ, וְיִדְוֶעַ כִּי דָם הוּא לִשְׁוֹן זָכָר. וְע"כ נּוֹסֶפֶת לִשְׁוֹן נִקְבָּה הוּא עַל עִיקוֹר שֶׁם דִּמְיוֹן כִּי נִרְאֶה אוֹתוֹ נִהַר הִי שֶׁם פִּרְטִי שֶׁלֹּו נִקְבָּה. וְשֶׁם עַל הַשֵּׁם נּוֹסְפוֹת לַפִּירוּשׁ רַד"ק וְלִתְרַגּוּם יוֹנָתָן אֵין רֹאִי אֲבָל מִפְּרִשִׁי הוּא שֶׁפִּיר רֹאִי וְסִייעָתָא לִדִּיד. וְאִם יֵאֵמַר נֹא מַעֲלָתוֹ כֹּאשֶׁר כָּתְבוּ בִּשְׁם הָרֹאב"ע כֹּל שֶׁאֵין בּוֹ רוּחַ חַיִּים זִכְרָהוּ וְנִקְבָּהוּ, א"כ פְּשִׁיטָא שֶׁאֵין קִפְיָדָא לְכָתוּב דַּמְתִּקְרִיא. ע"כ"ל.

⁵⁴¹. זֶה לִשְׁוֹן הַגִּמְרָא שֶׁם: רַבִּי שִׁמְעוֹן בְּרַכִּי אֵיתִילִידָא לִיָּה בְּרִתָּא, הוּוּ קָא חֲלַשׁ דַּעֲתִיהָ, אָמַר לִיָּה אֲבוּהָ: רְבִיָּה בֹאָה לַעוֹלָם.

⁵⁴⁰. הַר"ב זִלְחָה נִמְשַׁךְ אַחֲרֵי הַשְּׁפָה הָעֵרֶבִית אוֹ הַסִּפְרָדִית שֶׁהִרְאֵשׁ לִשְׁוֹן נִקְבָּה, אוֹ שֶׁהוּא עַל דֶּרֶךְ "כֹּל דְּבַר שֶׁאֵין בּוֹ רוּחַ חַיִּים, זִכְרָהוּ וְנִקְבָּהוּ, כִּמְ"שׁ הָרֹאב"ע וְהִבִּיאוּ בִשְׁוֹת חֲתָם סוֹפֵר חֲלָק ד (אֵה"ע ב סימן מ' ד"ה מ"ש מַעֲלָתוֹ) וּז'ל: מ"ש מַעֲלָתוֹ שֶׁהַמִּדְקָדָקִים כָּתְבוּ דְּכָל הַיָּמִים וְנִהְרֹת כִּלְלוֹתֶיהֶן וּפְרִטוֹתֶיהֶן הוֹלְכִין אַחֵר הַזָּכָר כִּמּוֹ יָם סוֹף וְיִרְדֵּן אֲרֹנָן וְדוּמִיָּה ע"כ"ל מַעֲלָתוֹ, נֹא לַהֲרָאוֹת מְקוֹם הַמִּדְקָדָקִים אִיָּה אִיפֹה כָּתְבוּ כֵן, כִּי זֶה הִי רֹאִי גְדוֹלָה לַמַּעֲלָתוֹ גַּם כִּי אֵין הִבְנָה לִרְאִי מִים סוֹף וְיִרְדֵּן כִּי אֲנַחְנוּ עוֹסְקִים מִנְהֲרֹת שִׁשְׁם הַפִּרְטִי הוּא לִשְׁוֹן נִקְבָּה. גַּם מַעֲלָתוֹ הוּא אֶחָד מִחֲכָמֵי הַמִּדְקָדָקִים כִּנְרָאָה וְיִנְכֵר מִכּוֹתֵלִי כָּתְבוּ, וְלֹא נִזְהָר וְכָתְבַת כִּלְלוֹתֶיהֶן וּפְרִטוֹתֶיהֶן הוֹלְכִין בִּלְשׁוֹן

אמר שלא תוציאו הישן כי אם מפני החדש. ועוד אפשר שרצה להזהירם שלא יאכלו כי אם יִשֶּׁן, והוא רפואה לכל הגוף:

וְנָתַתִּי מִשְׁכְּנִי בְּתוֹכְכֶם וְלֹא תִגְעַל נַפְשִׁי אֶתְכֶם (כו יא). קצת קשה, איך יעלה על הדעת שאחר כל הטובות האלו יִגְעַל. ולפי פשוטו יִרְאֶה שרוצה לומר שאף אם לפי מעלתו יתברך - מאפס ותוהו נחשבו לו⁵⁴², ומה אֲנֹכֶּה כי תזכרנו להשרות שכינתו עליו, אמר שמהיותכם עושים רצוני - ונתתי משכני בתוכם ולא תגעל נפשי אתכם כמו שצריך להיות לפי גדלתי ומעלתי, שזלזול הוא לכבודי לדור בין שוכני בתי חומר אשר בעפר יסודם, אך לא תגעל נפשי אתכם:

ולא זו בלבד, אלא גם נִהְיֶה לְבָבִי בְּתוֹכְכֶם וְהִיִּיתִי לְכֶם לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי לֵעָם (כו יב), שמלבד שאשרה שכינתי במקום קבוע, עוד אשרה שכינתי על הראוים וְכִיד הַנְּבִיאִים אֲדַמָּה⁵⁴³, ואהיה מִתְהַלֵּךְ בְּתוֹכְכֶם על ידי נביאי, שבחלוקם ממקום למקום אהיה כמתהלך בתוכם. ועל ידי כך והייתי לָכֶם לֵאלֹהִים, כי בראות ישראל שהם מושגחים כל ההשגחה הזו בבית המקדש, והנביאים יגידו כל נסתרות והעתידות, משם תהיה אלהותו יתברך תקועה בקרבכם וידעוה ידיעה האמתית, ולא כמונו היום בעונותינו הרבים שכל ידיעתנו - בקבלה אמונה אִמָּן:

ועל זה היה דואג המשורר, ועל זמן הגלות חמר אמר (תהלים מד ב) **אֱלֹהִים בְּאַזְנוֹנֵינוּ שִׁמְעֵנוּ אֲבוֹתֵינוּ סִפְרוּ לָנוּ פִּועַל פַּעֲלָת בִּימֵיהֶם בִּימֵי קֶדֶם**, כאומר מה שאמר רבא ע"ה בגמרא (תענית כד:) **"בְּאַזְנוֹנֵינוּ שִׁמְעֵנוּ [וכו']**, וְאַנּוּן בְּעֵינֵינוּ לֹא רִאִינוּ", ולזה אמר והייתי לָכֶם לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי לֵעָם, שעל ידי משכני שבתוכם ונביאי שביניכם - אהיה לָכֶם לֵאלֹהִים, כאלוהו בהר הכרמל שאמרו כל העם **"ה' הוא האֱלֹהִים"** וגו' (מ"א יח לט):

ועוד תהיו לִי לֵעָם כאשר יראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך, אז יאמרו **"כִּי חִלַּק ה' עִמּוֹ יַעֲקֹב חֶבֶל נְחֻלָּתוֹ"**, וכמו שאמר משה רבינו ע"ה **"הֲלֹא בִלְכַתְךָ עִמָּנוּ וּנְפַלְנוּ אֲנִי וְעַמְּךָ מִכָּל הָעָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה"**:

אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִהֵיטָב לָהֶם עֲבָדִים וְאַשְׁבַּד מִטַּת עֲלֵיכֶם וְאוֹלַךְ אֶתְכֶם קוֹמָמוֹת (כו יג). וצריך לדעת מה שהאריך פֶּה בִּיצִיאַת מִצְרַיִם "ואשבור" וגו'. ונראה לפרש בשני פנים: או - שידוע הוא כי לא תקבל ההבטחה אלא מאחד שכבר נתנסה, וידענו שהוא יכול ונאמן בהבטחתו, ובצירוף שתי אלו - היכולת והאמונה, יאמנו דבריו ותקבל הבטחתו. והוא אמרו (תהלים קמו ה) **אֲשֶׁרִי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׁבְרוּ עַל ה' אֱלֹהֵינוּ עוֹשֶׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ וְגוֹ'** - הרי היכולת.

542. הושע יב יא.

543. ישעיה מ יז.

השומר אמת לעולם - הרי האמונה, ולזה - אישרי שאל יעקב בעזרו:

ושתי מדות אלו נרמזו בחותמו של הקב"ה שהוא אמת, שהאמת הגמור הוא [אותו] שלא יבטלנו אחד משני דברים: או חסרון היכולת, או בהתחלף מחשבתו, שאם יקרה אחד משני דברים אלו - נקרא כוזב: אם מחסרון היכולת - כענין אומרו (ישעיה נה יא) "וכנהר אשר לא יבזבו מימיו" שפירושו יפסקו מימיו, ואם מחלופ מחשבתו - הוא כוזב בפשיטות. וחותמו של הקב"ה אמת משני דברים: שהדבר שיחתום עליו - אמת מכל צדדיו, לא יבטלנו לא **לאות** ולא **חלופ** המחשבה חלילה.

ועל שנים אלו רמזו אנשי כנסת הגדולה ב'ברוך שאמר: **ברוך אומר ועושה, ברוך גוזר ומקיים**, רצו לרמז בפל שלא יקרנו שום חסרון חלילה. ועל שנים אלו רמז בלעם באומרו (במדבר כג יט) **לא איש אל ויכזב** מחמת **לאות חלילה, וכן אדם ויתנחם** בשנוי מחשבה, **ההוא** - בן אדם - **אמר ולא יעשה** כי **ילא, ודבר ולא יקומנה** משנוי מחשבה, לא כן ה' יתעלה שמו:

באופן כי יותר תקבל ההבטחה ממי שכבר נבחן אצלינו היותו שלם בשנים אלו. ולזה אמר: **אני** - האומר ומבטיח לכם - **הי' אלהיכם** שכבר ראיתם יכולתי ואמונתי במצרים [כאשר שברתי מוטרות עולכם], ולזה יאות לכם לקבל דברי ויעודי, כי תדעו כי אין בהם חלופ ושנוי, ואשר דברתי כן יקום.

ועוד יש לפרש **אני הי' אלהיכם אשר**

הוצאתי אתכם מארץ מצרים, היא תוכחת מגלה לומר, כי אם לא היה לי עליכם שום חיוב [שאתם חייבים לי הכרת הטוב] ולא קבלתם ממני שום טובה, רק אומר לכם כל היעודים הטובים האלו - עליכם לקבל דברי, כי לא אבקש מכם דבר חנם רק בכסף מלא בשכר כפול ומכופל, ומי פתי יסור הנח' לאטום אזניו 'כמו פתן חרש' ולעזוב כל הטובות האלה, מכל שכן עכשיו שיש לי עליכם חיוב מכמה טובות כפולות שעשיתי עמכם, ולא טובות יתרות בלבד שלא הייתם צריכים אליהם, כי אז יקלו קצת בעיני המקבל אותם, אך טובות הכרחיים לכם, והם חייכם. ואחר שכן - לא הייתי צריך לייעד לכם שום יעוד, ועם כל זה אני מבטיח אתכם.

וזהו שאמר: תדעו ישראל! **אני** - שאומר לכם כל זה, הוא - **הי' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהיות להם עבדים ואשבור מוטרות עולכם וגו'**, ואחר שעשיתי לכם כל זאת, אף על פי כן אני אומר לכם: **אם בחוקותי תלכו וגו' ונתתי גשמיכם בעתם וגו'**:

ואכן, אומרו **ואלך אתכם קוממיות** - היא טובה כפולה שעשה ה' עמנו. והוא, כי אלו יצאו ישראל ברצון המצריים, היה נשאר קצת רושם עבדות על ישראל, ובפרט לפני המצריים, כי ירחיבו פיהם עליהם לאמר כי עבדים הייתם לנו, ואנחנו שלחנו אתכם ברצונינו. לזה יעין ה' צבאות להוציאם בעל כרחם וגם לאבד זכר המצריים, כי אז יצאו ישראל ביד רמה:

ועל זה רמז המגיד (בהגדה של פסח)
באומרו **אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה**
בהם שפטים - דיינו. ולכאורה קשה, כי מהו
החסד בעשית שפטים אחר שמכל מקום
יצאו. אך עם מה שפירשנו אתי שפיר, כי על
ידי עשית השפטים במצרים - היתה הרמת
ראש גדולה לישראל, הן מצד שיצאו בעל
כרחם, הן מצד שנאבדו אדוניהם ולא יראו
אותם עוד ויבושו:

פסוק **ואכלתם לחמכם לשבע**
וישבתם לבטח בארצכם (לעיל כו ה)
התבאר בסוף הפרשה:

ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את
כל המצות האלה (כו יד). הנה האריך
הכתוב בדברי מזכר יותר מדברי הטובות,
יען כי כל האדם שתכונתו רעה - לא ינסר
בדברים קצרים, אך בהרבות אמרים ובכפול
אותם כמה פעמים רבות. ואף אחר כל זאת,
אמר שלמה המלך ע"ה (משלי כו כב) "אם
תכתוש את האויל במכתש וגו' לא תסור
מעליו אולתו". ואכן במי שתכונתו טובה,
במעט דבש שתטעימנו - מיד ישוב אל הדרך
הישרה. ולזה, תחלה - דברה תורה כנגד
יחידי סגולה שאתם אין צורך לאמר דברים
רעים, ויפיקו להם דברים טובים ואם מעט.
ואכן, לרשעים - לא-לבד שלא יספיקו להם
דברים טובים, אך גם צריך אריכות הרבה
בדברים רעים, כולי האי ואולי:

שבעה שמות כמאמר רבותינו ז"ל (ספ"ה נב).
ועוד נראה לפי מה שיתבאר לקמן בסדר
חקת, כי עון העגל היה בו שבע עבירות,
שאמרו שבע אמירות רעות: **אלה אלהינו**
ישראל אשר העלון מארץ מצרים [שהן
שבע תיבות]. ולחיות שכל פקידה יש בה
מעון העגל, לזה באו שבע פורעניות על כל
דבר פשע, יען שנצטרף עמו עון העגל:

ואם בחקתי תמאסו ואם את
משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות
את כל מצותי להפרכם את בריתי (כו
טז). עברה גוררת עברה. תחלה אינו שומע,
שאינו לומד, כפירש"י ז"ל. אחר כך: **ולא**
תעשו, אבל הוא לתיאבון. אחר כך: [בחקתי
תמאסו] - מואס בחקים לבד, שהשטן ואמות
העולם מונין (לשון אונאה) עליהם, וזהו 'תמאסו'
לאמר מה המצוה הזו ומה מעם יש בה. אחר
כך: גם **במשפטים** שהשכל שופטן, אך אינו
מואס אבל הוא גועל אותם, לומר כי לא
יוכל לקיים. ועם כל זה אינו עובר כי אם
במענות, ואינו מורד. אחר כך **לבלתי עשות**
את כל מצותי, שכל ששומע שהוא מצוה
- מתכוון שלא לעשותו. וזהו דקדוק 'לבלתי
עשות', רוצה לומר שאין פונתו לשום דבר,
רק פונתו לבלתי עשות את כל מצותי, ולזה
אמר **מצותי בכנוי**, כמו שאמר אמוך: "כלום
איני עושה אלא להכעיס את בוראי" (סנהדרין
קג), ועם כל זה עדין כתר היהדות על ראשו
ושמו יתברך נקרא עליו. אחר כך: **להפרכם**
את בריתי.

אף אני אעשה זאת לכם והפקדתי
עליכם בלה את השחפת וגו' וזרעתי

ואכן באו כל העונשים במספר שבעה,
נראה שהם כנגד יצר הרע שנקראו לו

לְרִיק זָרְעֶכֶם וְאָכְלֹהוּ אִיְבֵיכֶם (כו טז).
 אין לזה [שאמר וזרעתם לריק וגו'] קשור
 עם השחפת וכו'. ונראה ענינו, שעל ידי
 רוב החולאים - 'כל אוכל תתעב נפשו'⁵⁴⁴,
 והתבואה שהכניסו לבתיהם - לא יאכלוה,
 אך ימכרוה לצורך הרפואה. ובמקום שיאכל
 ויתענג במדה של סולת, ימכרנה ויקנה בה
 מעט אבק של קאניקינ"א לרפואה. ושוב
 מצאתי במדרש (במדב"ר ט יג) "תרעא דלא
 פתיח למצותיה, פתיח לאסיא". עין שם:

וּשְׁכַרְתִּי אֶת גֵּאוֹן עֲזֶכֶם וְנִתְתִּי אֶת
 שְׁמִיכֶם בְּבִזּוּל וְאֶת אֲדָעֶכֶם בְּנַחֲשָׁה (כו
 יט) - גֵּאוֹן עֲזֶכֶם הֵם הַצִּדִּיקִים הַמִּתְפַּלְלִים
 עַל הַמָּטָר. וְאַחֲרֵי כֵן: וְנִתְתִּי אֶת שְׁמִיכֶם
 בְּבִזּוּל וְגו'. וְעוֹד יֵשׁ לִפְרֹשׁ גֵּאוֹן עֲזֶכֶם - הִיא
 הַתְּפִלָּה, שְׁבִזְמוֹן שִׁישְׁרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל
 מִקּוֹם, מִתְּקַבֵּלֶת תְּפִלָּתוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל, [נִמְצָא
 שֶׁהַתְּפִלָּה הִיא לֶחֶם לְעוֹז, כִּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "הַקֵּל
 קוֹל יַעֲקֹב" (בראשית כו כב):

וְאִם תֵּלְכוּ עִמִּי קָרִי וְלֹא תֵּאָבֹוּ לְשִׁמְעִי
 לִי וְיִסְפְּתִי עֲלֵיכֶם מִכָּה שְׁבַע בְּחַטָּאוֹתֵיכֶם
 (כו כא). הַתְּרַגּוֹם תְּרַגֵּם [קָרִי] "בְּקִשְׁיוֹ". וְלֹא
 נֹדַע לָהּ חֵבֶר, כִּי פִירוּשֵׁי רִש"י ז"ל נִרְאֶה
 דוּחָקִים לְעֵין כָּל. וְאִכֵּן עָקָר (כז) [קוּשִׁין] זֶה -
 לְחִסְרוֹן יִדְעִיתָנוּ בִּלְשׁוֹן הַקּוֹדֵשׁ, וְעֵינֵינוּ הַכְּתוּב
 יֹאמַר כִּי הוּא לִשׁוֹן מִקְרָה. וְהַעֲנִין: כִּי נֹדַע
 שֶׁכָּל חֲכָמֵי הַפִּילוֹסוֹפִים גָּזְרוּ שֶׁכָּל מַה שִּׁיחִיה

בְּעוֹלָם מִטּוֹב וְרַע הוּא מִקְרָה, וִיתְנוּ מוֹפֵת עַל
 זֶה מִחִסְרוֹן הַסְּדוֹר בַּהֲנַחַת בְּנֵי אָדָם, וְצִדִּיק
 וְרַע לוֹ, וְרַשָּׁע וְטוֹב לוֹ. וְנַחֲלֵקוּ לָג' כְּתוּת:
 שֵׁשׁ [מִהַפִּלוֹסוֹפִים אֲשֶׁר] יֵבִיאֵם הָעֵינִין
 הַזֶּה לְכַפִּירָה בְּעִיקָר, וְכַעֲנִין שִׁכְתוּב (יִרְמִיָּה ה
 יט) "בְּחִשּׁוֹ בְּה' וַיֹּאמְרוּ לֹא הוּא", שִׁיכְחִישׁוּ
 מִצִּיאוֹתָיו יִתְבַּרְךְ. וַיֵּשׁ שִׁינִיחוֹ [הִנַּחַח עַל
 אֲמִיתוֹת] מִצִּיאוֹתָיו, אֲך' יִכְפְּרוּ בַּהֲשַׁנְחָתוֹ,
 וְזֶה דַּעַת אֲרִיסְטוֹ. וַיֵּשׁ יֹאמִינוּ הַשְּׁנַחְתוֹ אֲך'
 יִכְפְּרוּ בִּיכְלָתוֹ, שִׁיגִזְרוּ שֶׁהוּא יִתְבַּרְךְ וְיִלְאַחַ
 לְסֹדֶר הָעוֹלָם בְּטוֹב הַסְּדֹר לִפִּי מַה שֶׁנִּרְאֶה
 לָנוּ, וְעַל זֶה יֹאמְרוּ שֶׁכָּל מַה שִׁיקְרָה לְבָנֵי
 הָאָדָם הוּא מִקְרָה:

וְזֶה עֵינֵינוּ מֵאֵמֶר דּוֹד הַמֶּלֶךְ ע"ה (תהלים
 יא א) לְמַנְצָה לְדוֹד בְּה' חֲסִיתִי אִיךְ תֹּאמְרוּ
 לְנַפְשִׁי נֹדִי הִרְכַּם צְפוּר, וְהַנְמַשְׁכִּים. וְהוּא:
 שְׁדוֹד הַמֶּלֶךְ ע"ה הִיָּה נִרְדָּף מִהַרְשָׁעִים הָאֵלֶּה
 הַכּוֹפְרִים בּוֹ יִתְבַּרְךְ, וְכָל יוֹם וְיוֹם - כִּשְׁחִי
 רֹאִים אוֹתוֹ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ עַל הַתּוֹרָה וְעַל
 הָעֲבוּדָה - הֵיוּ בְּמַהֲתָלִים בּוֹ לֵאמֹר: "נֹדִי
 מִקְרָה"⁵⁴⁵ הַזֶּה שְׁלָכֶם, כִּי בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְהָעֲבוּדָה
 בּוֹ מוֹרָה שֵׁשׁ מִשְׁנִיחַ וִיכּוֹל, וְהַמָּה בְּכַפִּירָתָם
 הֵיוּ מַחְבִּילִים הַכֹּל. וַיְהִי עֵינֵינוּ כַּעֲנִין שֶׁמֶפֶר
 בְּסִפְּרֵי הַכּוֹזְרִי (מֵאֵמֶר א א), שֶׁחֲסִיד אֶחָד הִיָּה
 מִתְּפַלֵּל, וְעַמֵּד עָלָיו פִּילוֹסוֹף אֶחָד כּוֹפֵר. אֵמֶר
 לוֹ: לָמִי אַתָּה מִתְּפַלֵּל? אָמַר לוֹ: לָמִי שֶׁבִּרְא
 שְׁמַיִם וָאָרֶץ. אָמַר לוֹ: הוּא אֵינּוּ יוֹדֵעַךְ, כָּל שֶׁכֵּן
 שִׁידַע תְּפִלָּתְךָ. עַד כֹּאֵן דְּבִרְיוֹ. וְזֶה שֶׁאֲזַמְרִים
 לְדוֹד נֹדִי הִרְכַּם צְפוּר, רּוֹצֵה לֹמֵר: חֲדַל

545. כי בית המקדש נבנה בהר המוריה, ובאים אליו
 מהר הבית.

544. תהלים קז יח.

לך מההר הזה ולך השתדל במה שיועילך בעניני העולם. ומביאים ראיות לחזק טענתם מהצלחת הרשעים ויבִלְתָּם על הצדיקים ועל החסידים, ובתחבולותם תופסים לצדיקים, ואלו היה משגיח - לא היה זה, ח"ו:

והוא שאמר (תהלים יא ב) **כי הנה הרשעים ידרכון קשת, כוננו חצם על יתר לירות כמו אופל לישרי לב**. ולהיות שיש לבטל מופת זה עם הנחת השגחתו יתברך, כי הקב"ה נתן הבחירה לאדם, ושומים שקלקלו עתידין ליתן את הדין, לזה אמר: כי עוד רע מזה, שהרע יורד מן השמים לצדיקים מבלי בחירת אדם רע, וזה אין עליו תשובה כי אם בקיום דעתם הנפסד. והוא אומרו **כי השתות יחרסון**, והוא מקושר עם נודי הרכם צפור, [שאחר שהביא דברי הכופרים המסיתים אותו לעזוב את בית המקדש באומרם **נודי הרכם כצפור**, אמר פתחון פה ומעם שלחם] למה: **כי השתות יחרסון**, [תשתיתו של עולם נחרסת, כי צדיק ורע לו וכו'], ואם כן הוא: **צדיק - צדיקו של עולם - מה פעל**, שרואה יסודות העולם מתמוטטים והוא שותק:

ומשיב דוד המלך ע"ה ואמר כי לא נפתח לבי בכל זה, רק אני מאמין בעיקרים שלשתם: **ה' ברוכל קדשו** - שהוא מצוי, **ה' בשמים כסאו** - הרי יכלתו, כמלך יושב על כסאו לדון ולנקום ככל אשר יחפוץ, **עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם** - הרי השגחתו.

ולזה כפל **עיניו יחזו**, עפעפיו יבחנו בני אדם, כי יש מאמינים שה' יתברך ישגיח השגחה מינית⁵⁴⁶ ולא אישית, וזה דעת אריסטו, והוא דעת רבינו (בספר המורה) בבחמות ובעלי-חיים בלתי מדבר, שהוא ז"ל יאמין במה שיקרה לבחמות כמו שיאמין אריסטו בבני אדם. ולזה אמר בעצם: **עיניו יחזו** - שהוא משגיח השגחה מינית בכל אשר תחת השמים, ובני אדם - יש בהם [השגחה] יתרה, השגחה אישית. וזהו עפעפיו יבחנו בני אדם, באופן שאינו מהכופרים האלו ולא מהמוניחים:

ואם תאמר ומה תשובה על המופתים שאמרו הם? תשובה לדבר: **ה' צדיק יבחק**, כי כל יסורי הצדיקים הם לבחון לבם לידע צדקתם, כמו שמען השמן לפני ה' "החנם ירא איוב אלהים" (איוב א ט), כי אין נִפְרָת באדם יראתו יתברך אלא כשיעמוד באמונתו מתוך הצער ומתוך חסרון ממון, וזוהי היראה האמתית. זו תשובה על יסורי הצדיקים:

ועל הצלחת הרשעים אמר **ורשע ואודה חמם שנאה נפשו**, מה שיאריך להם ה' הוא שנאה להם, כמו שאמר (דברים ז י) "ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו", אך סוף שהקב"ה יפְרַע מהם. וזהו **ימטר על רשעים פחים, אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם**. ודקדק בעונשם, שיש רשע שיקָוה שיברח מהעונש, אמר שה' **ימטר על רשעים פחים** ללכודם. אחר כך **ימטר עליהם אש**, ולשלא תִכְבֶּה

546. כלומר שהוא ית' משגיח באופן כללי על כל אחד מיניי הברואים, מין הבחמות, מין החיות וכו', וכן

על מין האדם באופן כללי, ולא השגחה פרטית ואישית על כל אחד ואחד מהנבראים.

יְעֹזְרָהּ בַּגִּפְרִית. ואם יִקְוָה החולשה באורך הזמן, הנה יבוא לה רוח זִלְעָפוֹת. ואמר, זה מִנֵּת כּוֹסֶם, כֵּן דֶּרֶךְ בְּעָלִי לְשׁוֹן הָרַע, תִּחְלָה - אומרים פלוגי דָּבָר כֵּךְ וְכך, וכשרואים שהשומע מתחיל לנח - מוסיפין לו דברים עד שיעלה עשן באפו, באופן שכל הקורה להם - [הוא] מדה כנגד מדה. וכי תימא, שלא יצטרך לדקדק בעונש שלא יוסיף - כי אם מי שעליו מושל אחר, [כין] יחוש שמא ידקדק עליו, אבל ה' יתברך אין מי יאמר לו מה תעשה, ויעשה מה שחפץ בלא שיעור ובלא מדה? אמר **כִּי צָדִיק ה'**, ועוד **צִדְקוֹת אֱדָבָה** בעולמו, ולזה נוהג במדת החסד, **וַיִּשֶׁר יִחְזֹז פָּנָיו**. ותיבת פָּנִימוֹ כמו פָּנָיו, כמו "כי יספן עֲלֵימוֹ מִשְׁכִּיל" (איוב כב ב), שפירשו המפרשים כמו עָלָיו, יַעֲיֵן שֵׁם בַּפְּשָׁטִים:

באופן שהמחזיק רשעת הרשעים הוא היותם מאמינים שהכל מקרה, אף אני כן אעשה לכם והלכתי עִמָּכֶם בַּחֲמַת קִרִי, שִׁמְקָרִי הַזֶּמֶן רַעִים הֵם עַד מָאֵד, ולולי ההשגחה - כמעט אין קיום בעולם, אך בהשגחתו שעומדת בפני המקרים - מתקנים העולם:

בְּשִׁבְרֵי לֶכֶם מִטָּה לָחֶם וְאָפוּ עֹשֶׂר נָשִׁים לַחֲמֶכֶם בְּתַנּוּר אֶחָד וְהִשִּׁיבוּ לַחֲמֶכֶם בַּמִּשְׁקָל וְאָכְלֹתֶם וְלֹא תִשָּׁבְעוּ (כו כו). קצת קשה מאי "והשיבו" [והיה לו לומר "והביאו"]. ונראה שהבעל יתן [קמח] לאשתו במשקל מרוב היוקר מחשש גִּבְהָה, וכשישיבו [הנשים את הלחם האפוי] - ישיבו

במשקל [כפי הקמח שִׁקְבְּלוֹ]. ועוד יש לפרש, שהנשים יתחברו זו עם זו לערב קמחיהם לחקל בהוסק התנור, ואחר האפיה חולקים במשקל שלא יונו אחת לחברתה. ואמרו **והשיבו לַחֲמֶכֶם בַּמִּשְׁקָל**, לומר שבשעת ההשבה יהיה כבר נשקל:

וְאָכְלֹתֶם וְלֹא תִשָּׁבְעוּ. זו מדה אחרת, כנגד מה שאמר בברכה "ואכלתם לשובע", פירש"י ז"ל: "אוכל קימעה ומתברך במעיו". ולכאורה צריך להבין, מה ברכה זו אחר שיש להם תבואה הרבה. ונראה לפי פשוטו, שִׁחְפֹּנָה: שתחיה תבואה מוטעמת וְשִׁמְנָה, שמעט ממנה יספיק, שכן דרך תבשיל שהוא שָׁמֶן - מִיד יִשָּׁבַע מִמֶּנּוּ הָאָדָם. וכן אמרו ז"ל (סוטה מח). מיום שנחרכ בית המקדש נָפַל שומן הפירות. ונמצא לפי זה שאין חֲפֹנָה שיתברך ממש במעים, שאין צורך לזה, רק חֲפֹנָה כמו שכתבתי. ולזה בקללות אמר **וְאָכְלֹתֶם וְלֹא תִשָּׁבְעוּ**, שינטל שומן התבואה ויאכלו ולא לשובעה:

ועוד יש לפרש כפשט דברי רש"י ז"ל שממש תתברך התבואה במעים, והתועלת בזה הוא כמו שאמרו חכמי המוסר (אורחות צדיקים שער אהבה) שישתדל האדם לאכול דברים מעטי הכמות ורבי האיכות שיהיה גופו בריא, ולא יהיה נטרד ברוב האכילה ומלוי הכרם:

וזה אצלי מאמר הכתוב (משלי יג כה) **צָדִיק אוֹכֵל לְשׁוֹבַע נִפְשׁוֹ וּבִטֵּן רַשָּׁעִים תַּחֲסַר**, שהצדיק משתדל לאכול דברים שישביעוהו מיד, אך הרשעים רצונם לאכול דבר שמיד

יחסר כדי לַמְלֵאת תַּאֲוָתָם ברוב האכילה. ולזה בא הַעֲוֹד טוב, בהיות ישראל צדיקים - שיאכלו ומיד ישבעו, ולא יִמְשְׁכוּ באכילה, ויפנו לעבודת ה'. ואך בהיותם רשעים - כתיב ואֲכַלְתֶּם וְלֹא תִשְׂבְּעוּ מִיד, שזה יגרום לכם להיות מבוהלים ודחופים על האכילה ועל השתיה:

ועוד יש לפרש ואֲכַלְתֶּם לַחֲמֻכָּם לְשׁוֹבַע, שהצדיקים רצונם באכילה כדי לשבוע, ולא לתאווה. אך הרשעים ובעלי הנאה - אין רצונם שישבעו, כדי שיתענגו ברוב האכילה מינים ממינים שונים. ובזה גם כן יפורש פסוק צדיק אוֹכֵל לְשׁוֹבַע נַפְשׁוֹ (שם), ככתוב אצלינו במקום אחר:

ועוד נראה לי לפרשו על דרך התשמיש, שהאשה נקראת לַחֵם כמה דאת אמר (בראשית לו ו) "כי אם הלחם אשר הוא אוכל", והצדיקים - אין רצונם בתשמיש כדי להתענג, רק להסיר רעבונם להשקט רתיחת חומרו, ולזה לא ישתדלו בדברים הממשיכים ומרגילים בדבר ההוא. אכן בעלי התאווה - ימשיכו עצמם בדברים המים כדי להרבות בדבר ההוא. וזהו שאמר (משלי שם) צדיק אוֹכֵל לְשׁוֹבַע נַפְשׁוֹ, שאין פְּנִיתוֹ [אלא] רק לשבוע, ואחר שהוא שָׂבַע - לא ישתדל אחר זה. ואכן בָּטֶן רִשְׁעִים תַּחֲסַר, שעושים דברים שיתחסרו ויהיו רעבים לדבר ההוא:

וְכָשְׁלוּ אִישׁ בְּאֲחִיו כְּמִפְנֵי חֶרֶב וְרִדְף אֶין (כו לו). פירש"י: איש באחיו - איש בַּעֲוֹן אחיו, שכל ישראל ערבים זה לזה. עכ"ל. וקצת קשה, דזה אינו תלוי בַּחֲטָאִים, שהערבות - לַעוֹלָם היא. ויש לפרש דהכי קאמר, דזו רעה חולה, שלא תאמרו: החוטא אבד והצדיק ימלא, לא היא, רק חוטא אחד יאבד טובה הרבה [מחמת הערבות]. ולזה אמר ורודף אֶין, שאין החוטא מתפַּן לאבד הצדיק, רק ממילא. ועוד יש לפרש איש באחיו על דרך "כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש" (שמות כב ה)⁵⁴⁷, ואינו משום הערבות, רק משום שהעולם נדון אחר רובו כמפורש אצלינו בדרוש לנפטר במאמר חסד ואמת, יַעֲיֵן שם:

וְזָכַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקֹב וְאָף אֶת בְּרִיתִי יִצְחָק וְאָף אֶת בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֲזָכֹר וְהָאָרֶץ אֲזָכֹר. וְהָאָרֶץ תַּעֲזֹב מִהֶם וְתִרְץ אֶת שְׁבִתֶיהָ בְּהִשְׁמָה מִהֶם וגו' (כו מב-מג). קצת קשה שאחר שזיכור ברית יעקב - "והארץ תעזב" וכו' והיה צריך להקדים פסוק זה. ונראה במאמרם ז"ל (איכה רבה ד יד) "מזמור לאסף, קינה לאסף מבעי ליה?" ויתרצו שעל ידי ששפך חרון אפו על העצים ועל האבנים, כזה היתה פְּלִיטָה לישראל. ולזה אמר וזכרתי את בריתי יַעֲקֹב

⁵⁴⁷ קוצים, אימתי אש יוצאהו בזמן שקוצים מצוין לה; ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים תחלה, שנאמר: "ונאכל גדיש", ואכל גדיש לא נאמר, אלא ונאכל גדיש, שנאכל גדיש כבר.

⁵⁴⁷ ע"פ מאמרם ז"ל (בבא קמא ס). אר"ש בר נחמני א"ר יונתן: אין פורענות באה לעולם אלא בזמן שהרשעים בעולם, ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים תחלה, שנאמר: "כי תצא אש ומצאה

שחיתה מטתו שלמה, ואף את בריתי יצחק שהברית שלו היה בה קצת [חרון]-אף משום שיצא ממנו עשו, וכן באברהם [כי יצא ממנו ישמעאל]. אך על ידי שזכור ברית יעקוב - יזכור בָּלָם. ועל ידי זכירת הברית, לא ישפוך חרון אפו עליהם, אך הארץ תעזב מהם וישארו הם קַיָּמִים:

ואף גם זאת בהיותם בארץ איביהם לא מאסתי ולא געלתי לבלתם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלהיהם. וְזָכַרְתִּי

לָהֶם בְּרִית רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לְהִיֵּת לָהֶם לְאֱלֹהִים אֲנִי ה' (כו מד-מה). רוצה לומר שמלבד שעל ידי הברית לא יבִלָּה אותם רק יגִלּוּ, עוד זאת יועיל הברית שבהיותם בארץ אויביהם - לא מאסתי ולא געלתי לבלותם, פירוש שלא יהיו נאבדים בין הגוים ח"ו, רק ישארו קַיָּמִים ומובדלים בַּשֵּׁם לעצמם:

ברוך ה' לעולם אמן ואמן:

